

## ОБРАЗИ Й ДЕТАЛІ В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ІВАНА ЧЕНДЕЯ: АСПЕКТИ ВЗАЄМОВПЛИВУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28.

УДК 821. 161. 2 «19» Чендей І.

Козій О. Образи й деталі в художньому світі Івана Чендея: аспекти взаємовпливу; 7 стор.; кількість бібліографічних джерел – 9; мова – українська.

**Анотація.** У статті досліджено аспекти взаємодії та взаємовпливу образів персонажів та художніх деталей у творчості І.Чендея. Аналіз здійснено на прикладі оповідання «Калина під снігом», котре найбільше цінував сам прозаїк.

**Ключові слова:** інтер'єрні деталі, внутрішній світ персонажів, енергія пам'яті.

В одному з інтерв'ю письменник зізнався, що колись у щоденнику зробив такий запис: «Найвищий аристократизм – аристократизм духу. Що повна кишеня, коли душа порожня? Можна мати багато і не мати нічого. Можна не мати нічого і мати все. І оцим всім є багатство духу» [2]. Прозаїк зазначав, що «у творчості [...] йшов від реального життя» [3].

У літературу він входив як новеліст зі збіркою «Чайки летять на Схід» (1955), що засвідчила появу нового, цілком самобутнього й по-справжньому талановитого прозаїка. Новела, що дала назву збірці, як письменник зазначив у листі до В.Марка\* від 11 вересня 1979 року, «була написана після побачених у Закарпатському краєзнавчому музеї кишенькових хусток двох партизан – батька і сина Уйфолушіїв. Хустками жандарми партизанам зав'язали очі в момент розстрілу їх на березі Тиси недалеко Текова». Тож у двох шматках тканини він побачив і страх перед близькою смертю, і породжену героїзмом надію, і трагедію обірваного життя.

Уже в перших творах письменника дослідники відзначили важливу роль художньої деталі, що, на відміну від ґрунтовності живописання задля слідуванню законам життя у реалістичній літературі XIX століття, перетворює предмети побуту у вмістилища спогадів. Він просто просочує усе, що оточує його героїв енергією пам'яті.

Самому письменникові найбільше до серця припало невелике оповідання «Калина під снігом». Путь «Калини» до читача нерозривно пов'язаний із іншим твором – повістю «Іван» (1968), що стала віховим моментом творчості та значно поспувала життя письменникові, оскільки спричинила численні партійні наскоки. М.Носа характеризує цей період як епоху «загвинчування гайок», «видавання бажаного за дійсне, замовчування гострих політичних, соціальних, духовних проблем» [4, с.143]. Повість була оголошена твором антирадянським, шкідливим та аморальним, а книга стала причиною вилучення І.Чендея з літературного процесу. Як у обласних («Закарпатська правда»), так і в республіканських («Молодь України») періодичних виданнях з'явилися розгромні рецензії та один колективний лист від «обурених» «читачів».

У «Калині під снігом» вдруге до читача приходять «Іван» та «Березневий сніг». Друга хвиля ре

цензій на повість припадає на кінець 80-х – початок 90-х років минулого століття – після виходу книги «Калина під снігом». Це був другий прихід твору до читача. До цієї збірки увійшла також повість «Життя Антона Кукурічки». Обидва твори присвячені зображенню непривабливих сторін життя суспільства в різні часи. Г.Сивокінь відзначив, що письменник «йшов за «реальним життям», [...] осмислював його масштабно». І це зумовило неодноплановість твору. На думку критика, цією повістю І.Чендей на «цілих десять років ідейно випередив аналогічні твори» – «Прощання з Матьорою» В.Распутіна, «Плаху» Ч. Айтматова тощо [6].

У листі до М.Носи І.Чендей назвав «Калину під снігом» (не оповідання, а видання загалом) «вершинним своїм ступенем, до якого йшов не тільки 20 років після «Березневого снігу», але й ціле своє життя. [...] Ця книга – присуд міщанству, пристосовництву і кар'єризму, нищості і корисливості, змізернінню при вдаваних гараздах» [5, с.16]. А листуючись із В.Марком (лист від 5 лютого 1989 року) письменник порівнює свою роботу із працею хірурга – болісною, проте життєво необхідною: «Чим більше минає часу від появи «Калини під снігом», тим сильніше впевнююся в своїй творчій правоті і правильності. Так, мізерність може бути показана тільки мізерністю, співчуття ніякого не може бути. Ймовірно, хірург, беручи скальпель у руки, співчуває, але ріже і випускає кров». Почате у 60-і хірургічне втручання у людську нищість, обмеженість та пристосуванство письменник продовжує у повісті «Життя Антона Кукурічки», поставивши у центр оповіді псевдописьменника та псевдонауковця, й низці оповідань. У «Пілюлях з-за кордону» син-чиновник надсилає ліки хворій матері із водієм, не розуміючи, що для жінки набагато важливіша синівська увага. Головна героїня «Преображенної Маріки» – то жалюгідна п'яничка, а господиня квартири та її служка-опікун («Опикунські турботи») – то люди у світі речей і для речей. У «Пайочці» письменник знову (після роману «Птахи полишають гнізда...») апелює до теми зв'язку із пракоренем, із землею.

Головного героя оповідання «Калина під снігом», вдівця Юру, ми зустрічаємо у світі речей. Цей твір разом із повістю «Життя Антона Кукурічки», оповіданнями «Комаха в бурштині» та «Опикунські турботи» становить неокласицистичний цикл, що

\*Листи залучаю із дозволу адресата.

характеризується єдністю місця. Персонажі більшості художнього часу проводять у власних квартирах, оточені численними речами. Подібно до героїв арабських казок, персонажі І.Чендея ніби потрапили у печеру із скарбами, забувши чарівне слово, що відчиняє двері. То й ходять по колу, не маючи змоги або й бажання вийти. Для Гамана («Комаха в бурштині») рідкісна краса із комахою-в'язнем стає казковим артефактом, що притягує письменника-колекціонера, мов магніт, робить його самого в'язнем.

У «Калині під снігом» письменник простежує різні аспекти взаємин людина – предмет. «Дивна доля предметів і речей, коли гублять господаря! Що так іще переконливо може засвідчувати суєтливую дочасність на великій Землі?» [8, с.325] – ці слова в оповіданні промовляє сам автор, не передоручаючи жодному з персонажів, й це слугує вступом до короткої епопеї цих взаємин. Аспект єдності місця дії в оповіданні пов'язаний із одним з провідних для творчості І.Чендея мотивів перетину межі, символічного початку нового етапу. Автор «замикає» персонажа в просторові межі його помешкання, водночас наділяючи можливостями самому керувати художнім часом. Не в змозі перетнути порога тепер, він «добре пам'ятає день, коли квартирний порога при вході до адвоката Ірини переступав уперше» [8, с. 315]. Тож художній час оповідання обмежений перебуванням у власній квартирі в оточенні предметів-ілюстрацій із книги родинного життя.

Юру письменник наділяє рисами художнього ідеалу – людини чутливої до енергії пам'яті. Ця пам'ять сповнює осиротілу квартиру, просочує усі предмети у ній. Тому і його ще досі живі почуття, його біль оживляє навіть не одухотворені речі. На користь цього свідчить порівняння звуку дзвінка із пташиним цвірінчанням: «Із забуття Юра вихопився на цвірінчливий сигнал, що йому нагадував завжди заклопотаний і стурбований щебет синиці» [8, с.314].

На відміну від Гамана («Комаха в бурштині»), котрий втрачає здоровий глузд і перетворюється на бранця краси, Юра, пройшовши кризу катарсис спогадів, ступає на новий щабель. Білий сніг, котрий укрит землю нового дня – то символ оновлення й очищення: «Сніг радував. Бо один тільки сніг повертав його у незабутнє, коли йшли удвох на зустріч з білою зимою в такий давній і такий недавній ранок. Після короткої ночі найперший їхній ранок» [8, с.353]. Свідомість Юри підносить постаць дружини на новий рівень, робить янголом-охоронцем, що із небес прагне розрадити коханого: «Коли тобі нестерпно тяжко буде, – пригадає Юра слова дружини, – ніщо-ніщо на світі не порадує, вдумуйся і вдивляйся у те, що найпрекраснішим запам'яталося тобі, залишилося від нас» [8, с.351].

Енергія спогадів конденсується у своєрідний оберіг, що зігріває самотнього вдівця: «Найперша дорога з нею в той ранок споминалася найперше, бо вона була не тільки найпершим спільним путівцем по білому снігу, а вже початком дороги продовж десятих літ» [8, с.351].

Градаційне нанизання деталей інтер'єру має несподіване творче рішення, висновок попередніх пошуків письменника: коли у творах, що передували «Калині» герої (звісно, ті, що наділені рисами ідеалу) чутливі до енергії пам'яті у речах, то вже у цьому оповіданні автор утверджує потужність духовного аспекту. «Червона калина під білим снігом» та «прохоплені морозом ягідки з-під білих патлів, що виглядали червоно-червоно» [8, с.352] – то вже не матеріальне, предметне, оскільки знаходиться у сфері спогадів, щастя і переживань героя, а випрані пелюшки, що тріпочуть на морозі, слугують увиразненню болю Юри та ретроспекцією драми Ірини через нереалізованість материнського ества.

Одним із стрижневих в оповіданні є образ свічки, він стає обрамленням до нарису спогадів. Анна до надбаного сестрою-небіжкою ставиться як до непотрібної спокуси: навіть дорогі предмети одягу, що мали б зігріти у холоди, для неї лиш «барахло». У той же час увагу гості привертають сувенірні свічки, певне, що несуть у собі чи не архетипний смисл пам'яті й спокути. «Можна було запалити щось і з припасу, не шкода на помин Ірининої душі, – говорить старша віком Анна, проте добуває з власної кишені білу-білу свічку [...]. І запалює свою!» [8, с.321]. Та воскова башта усе ж виконує свою безпосередню місію: вдівець запалює її на могилі, прийшовши туди уранці після вечору відвідин і ночі тяжких спогадів.

М.Стрельбицький відзначив, що «нині ясніше бачиться цілісність Чендеевого шляху й світогляду, безмежна, в сучасній українській літературі, хіба що з Стельмаховою порівняна відданість облюбванам, не вшир, а вглиб простежуваним мотивам, типам, сюжетам» [7, с.185].

М.Бабидорич у статті «Осягнення істини – здобуття свободи» зазначає, що книги І.Чендея провокують читача на складну душевну роботу. Основною ідеєю більшості творів письменника, на думку критика, є прагнення людини «до досягнення істини, і вона є людиною в тій мірі, наскільки їй удасться виконати це [...] завдання. Тоді лише вона буде незалежною і вільною» [1]. Поняття «волі» та «незалежності» в такому контексті має значення відчуття внутрішньої свободи, цілісності та самодостатності.

Отже, Чендеева «Калина» – це той «локомотив справедливості, що (перефразовуючи А.Шевченка) запізнівся у 60-і, та все ж у кінцевому підсумку прибув на станцію призначення» [9].

#### Література

1. Бабидорич М. Осягнення істини – здобуття свободи // Закарпатська правда. – 1994. – 15 лют. (На здобуття Державної премії України ім. Т.Шевченка).
2. Криниця мудрості й любові // Новини Закарпаття. – 2000. – 20 трав.
3. Невідомий Чендей // Фест. – 1997. – 12 – 18 червня (інтерв'ю провів О. Гаврош).
4. Носа М. Довге повернення «Івана» // Дзвін. – 1990. – № 4. – С. 143 – 145.

5. Носа М. Дубівчани в одязі слова: Вивчення творчості Івана Чендея в школі. – Ужгород: Гражда, 2005. – 52 с.
6. Сивокінь Г. Проникаючи й випереджаючи...// Закарпатська правда. – 1992. – 20 трав.
7. Стрельбицький М. Наші з вами журавлі: І. Чендей сьогодні // Вітчизна. – 1983. – № 2. – С. 185 – 194.
8. Чендей І. Калина під снігом: Повісті, оповідання. – К.: Рад. письм., 1988. – 399 с.
9. Шевченко А. Непереможна калина // Літературна Україна. – 1994. – 3 берез.

*Ольга Козій*

**ОБРАЗЫ И ДЕТАЛИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ МИРЕ ИВАНА ЧЕНДЕЯ: АСПЕКТЫ ВЗАИМОВЛИЯНИЯ**

**Анотация.** Стаття посвящена анализу аспектов взаимодействия образов персонажей и предметных деталей интерьера в произведениях закарпатского прозаика И.Чендея на примере рассказа «Калина под снегом».

**Ключевые слова:** детали, персонажи, внутренний мир, энергия памяти.

*Olha Koziy*

**IMAGES AND DETAILS IN IVAN CHENDEY ART WORLD: ASPECTS OF INTERPLAY**

**Summary.** The article is devoted to the analysis of the cooperation of characters and details, the phenomenon of the energy of memory in I.Chendey's works.

**Key words:** details, characters, inner world, the energy of memory, author's ideal.

**Козій Ольга Борисівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.